

NGUYỄN TÀI CẨN

MỘT SỐ CHỨNG TÍCH
VỀ
NGÔN NGỮ, VĂN TỰ VÀ VĂN HÓA

UYÊN
LIỆU

NHÀ XUẤT BẢN ĐẠI HỌC QUỐC GIA HÀ NỘI

GS. NGUYỄN TÀI CẦN

MỘT SỐ CHỨNG TÍCH
về
NGÔN NGỮ, VĂN TỰ VÀ VĂN HÓA
(In lần thứ 2)

NHÀ XUẤT BẢN ĐẠI HỌC QUỐC GIA HÀ NỘI

Chịu trách nhiệm xuất bản

Giám đốc: NGUYỄN VĂN THỎA

Tổng biên tập: NGUYỄN THIÊN GIÁP

Biên tập và sửa bản in: THIÊN CẢO

Trình bày bìa: NGỌC ANH

MỤC LỤC

	<i>Trang</i>
LỜI GIỚI THIỆU.....	7
1. Tên gốc của trống đồng Đông Sơn.....	11
2. Về tên gọi con Rồng của người Việt	20
3. Bàn thêm về chuyện tên Rồng	30
4. Một giả thuyết nữa về lai lịch của tên “chằn” trong “chằn tinh” và “bà chằn”	37
5. Về cách đọc tước hiệu <i>Bố cái đại vương</i>	42
6. Vấn đề lập trường đối với nhà Tống trong bài <i>Vương lang quy</i> của Ngô Chân Lưu	48
7. Điểm qua vài nét về tình hình cấu tạo của chữ Nôm	58
8. Cấu tạo của chữ Nôm : một vài vấn đề cần phải tiếp tục giải quyết.....	95
9. Bàn thêm về vấn đề chữ Phạn trong các chùa chiền miền Bắc Việt Nam	103
10. Bốn câu thơ đáng chú ý trong tập thơ đi sứ xưa nhất hiện biết.....	113
11. Về việc dùng hai động từ “vào”, “ra” để chỉ sự di chuyển đến một địa điểm ở phía nam hay phía bắc.....	118
12. Về một số ván in đầu thời Lê Sơ (1434 - 1443) vừa phát hiện được ở Linh Tiên Quán.....	129

13. Một cú liệu mới về ngữ âm lịch sử : bản “Cao thượng ngọc hoàng bốn hạnh tập kinh âm thích” 172
14. Một vài nhận xét bước đầu về ngôn ngữ trong thơ Nguyễn Trãi 193
15. Về chữ Nôm thời Quốc âm thi tập 205
16. Thử phân định thơ Nôm Nguyễn Trãi và Nguyễn Bình Khiêm 218
17. Niên đại và giá trị của bản in *Đại Việt sử kí toàn thư* do GS. Demiéville còn giữ lại được ở Paris 235
18. Về một số văn bản thế kỉ 17-18 vừa phát hiện được ở một kho lưu trữ tại Paris 250
19. Một bức thư cuối thế kỷ 17 triều đình Lê Trịnh gửi vua nước Pha Lan Sa 267
20. Nhận xét sơ bộ về một vài đặc điểm ngôn ngữ trong văn xuôi cuối thế kỷ XIX đầu thế kỷ XX..... 272
21. Một vài nhận xét về danh từ chỉ quan hệ thân thuộc trong tiếng Việt hiện đại 283
22. Quá trình hình thành thể đối lập giữ ba từ “được, bị, phải” 286
23. Lăm và năm, một và mốt 293
24. Các trang bút tích của Hồ Chủ Tịch: một cú liệu quan trọng về vấn đề cải tiến chữ Quốc ngữ 299
25. Những câu thơ 6 chữ trong *Giới Hiền thi tập* của Nguyễn Trung Ngạn 304
26. Thử bàn thêm về thể thơ lục bát..... 314
27. Hai bài thơ chữ Hán làm theo thể ca trù (hát nói) của Nguyễn Khuyến 335

28. Thử tìm hiểu thêm về bài *Vũ trung sơn thủy* của Thiệu Trị 340
29. Bàn thêm về kỹ xảo trong bài *Vũ trung sơn thủy*..... 359
30. Thử tìm cách đối lại về ra của Cụ Nguyễn Khoa Vỹ:
“*Tết tới tưng tiền tiêu, tính toán toan tìm tay tử tế*” 372
31. Vài điểm tóm tắt về lịch sử ngữ âm tiếng Việt..... 381
32. Thử phân kỳ lịch sử 12 thế kỷ của tiếng Việt..... 401
33. Truyền thống gieo vần trong thơ chữ Hán ở Việt Nam 412
34. Văn hóa chữ Hán và ngôn ngữ Việt Nam : vai trò của các yếu tố gốc Hán trong tiếng Việt hiện đại..... 424

Lời giới thiệu

Giáo sư Nguyễn Tài Cẩn là nhà khoa học có uy tín lớn, là một trong những gương mặt tiêu biểu của khoa học nhân văn nước nhà được giới khoa học trong và ngoài nước biết đến và trọng thị.

Trong hơn 40 năm qua, giáo sư tập trung nghiên cứu chủ yếu về tiếng Việt (tiếng Việt hiện đại cũng như lịch sử tiếng Việt) nhằm mục đích chủ yếu là phục vụ việc biên soạn giáo trình dạy ở bậc đại học và sau đại học.

Bạn đọc trong và ngoài nước đã đón đọc và đánh giá cao bảy cuốn sách cũng là bảy công trình nghiên cứu khoa học xuất sắc của giáo sư.

1. *Từ loại danh từ trong tiếng Việt hiện đại*, 302 trang, Nhà xuất bản Khoa học Xã hội, 1975.

2. *Ngữ pháp tiếng Việt: tiếng, từ ghép, đoản ngữ*, 397 trang, in lần đầu năm 1975 ở Nhà xuất bản Đại học và Trung học chuyên nghiệp, Nhà xuất bản Đại học Quốc gia Hà Nội đã tái bản nhiều lần.

3. *Nguồn gốc và quá trình hình thành cách đọc Hán Việt*, 339 trang, Nhà xuất bản Khoa học Xã hội, 1979; Nhà xuất bản Đại học Quốc gia Hà Nội, 2000.

4. *Một số vấn đề về chữ Nôm*, 286 trang, Nhà xuất bản Đại học và trung học chuyên nghiệp, 1985.

5. *Giáo trình lịch sử ngữ âm tiếng Việt* (sơ thảo), 348 trang, Nhà xuất bản Giáo dục, 1995.

6. *Tìm hiểu kĩ xảo hồi văn liên hoàn trong bài Vũ trung sơn thủy của Thiệu Trị*, 450 trang, Nhà xuất bản Thuận Hóa, 1998.

7. *Ảnh hưởng Hán văn Lí Trần qua thơ và ngôn ngữ thơ Nguyễn Trung Ngạn*, 295 trang, Nhà xuất bản Giáo dục, 1998.

Ngoài 7 cuốn sách giá trị trên đây, giáo sư Nguyễn Tài Cẩn đã công bố trên 60 bài báo khoa học trên các tạp chí trong và ngoài nước, nhiều bài gây ấn tượng sâu sắc với độc giả. Chẳng hạn, các bài nghiên cứu về chữ Nôm đã được G.Tomita trích dẫn nhiều để giới thiệu ở Nhật; bài gửi đi Hội nghị quốc tế về ngữ âm tiếng Hán đã được đưa ra thảo luận ở nhóm L.Sagart, chuyên về Hán học ở Trung tâm nghiên cứu quốc gia Pháp; bài góp ý với công trình giáo sư Hashimoto được dịch và trao đổi ở Nhật, v.v...

Trong hơn 40 năm nghiên cứu vừa qua, giáo sư Nguyễn Tài Cẩn còn có một loạt bài viết về những chứng tích ngôn ngữ, văn tự mà nét đặc biệt là có ít nhiều giá trị liên quan đến mặt văn hóa của dân tộc.

Hoặc đó là những chứng tích thuộc vào loại xưa nhất hiện biết như bài thơ ngoại giao *Vương lang quy* của Ngô Chân Lưu đưa tặng sứ giả Lí Giác vào cuối thế kỷ 10, tập thơ đi sứ nay còn giữ lại được từ đầu thế kỷ 14 của Hoàng giáp Nguyễn Trung Ngạn, mấy tấm mộc bản khắc in một bản Kinh Đạo giáo cùng một bản âm thích có niên đại vào khoảng 1434 - 1443 phát hiện ở Linh tiên quán, tập thơ Nôm *Quốc âm thi tập* của Nguyễn Trãi đầu thế kỷ 15 hoặc các tài liệu Quốc ngữ, tài liệu Nôm Công giáo hiện còn tàng trữ ở Séminaire des Missions étrangères 128 Rue du Bac, Paris từ đầu thế kỷ 17 đến nay.

Hoặc đó là những chứng tích liên quan đến những chuyện mà giới văn hóa học rất quan tâm như tên gọi con Rồng mà người Việt đã đưa vào nghệ thuật cổ đại, nghệ thuật Lí-Trần.

tên gọi gốc gác của các trống đồng Đông Sơn, hoặc các kiểu cấu tạo của nền văn tự Nôm, các vết tích của lối chữ Phạn hiện còn giữ lại được ở chùa chiền.

Hoặc đó là những chứng tích quan trọng mà giới nghiên cứu đang có chỗ tranh luận, cần làm sáng tỏ như tước hiệu Bồ cái đại vương của Phùng Hưng, như văn bản Paris của *Bộ Đại Việt sử ký toàn thư* hay các bài thơ Nôm người cho là của Nguyễn Trãi, người cho là của Nguyễn Bình Khiêm.

Hoặc đó là những truyền thống có nét dân tộc như thể thơ lục bát, thể thơ thất ngôn lục ngôn thể, hoặc như những kĩ xảo về câu đối, về các loại thơ hồi văn thuận nghịch độc, liên hoàn...

Hoặc đó là một số cách nói khá đặc biệt của người Việt như cách nói *được khen, phải phạt, cách nói vào Nam, ra Bắc*, hay những cách xưng hô theo quan hệ thân thuộc trong gia đình, dòng họ...

Những chứng tích ngôn ngữ, văn tự có ít nhiều giá trị văn hóa này đã được giáo sư lưu tâm khảo sát; một số đã viết thành bài đăng rải rác trong nhiều năm, khi công bố ở các tạp chí trong nước (Khảo cổ, Văn học, Ngôn ngữ, Kỷ yếu Đại học Tổng hợp Hà Nội, Thông tin khoa học và công nghệ ở Huế, v.v...) khi công bố ở nước ngoài (ở Nga, ở Pháp, ở Nhật...); cũng còn một số đang để ở hồ sơ riêng, chưa xuất bản ở đâu.

Giáo sư Nguyễn Tài Căn là người có phẩm chất khoa học trung thực, hết sức nghiêm túc, lao động cần cù, thâm lặng suốt đời tự học để có được các công trình khoa học có chất lượng cao. Điều cảm động là, suốt 40 năm, với thành tựu khoa học như vậy, giáo sư chưa một lần nhận kinh phí nghiên cứu khoa học của bất cứ một cấp nào.

Năm 1997, giáo sư Nguyễn Tài Căn đã được tặng Huân chương lao động hạng nhất và năm 2000 này, giáo sư Nguyễn

Tài Cẩn là một trong những nhà khoa học xuất sắc được nhà nước tặng giải thưởng Hồ Chí Minh. Đây là một tin vui cho toàn ngành Ngôn ngữ học Việt Nam, cho toàn thể cán bộ và sinh viên trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, Đại học Quốc gia Hà Nội.

Để tỏ lòng tri ân đối với giáo sư, Nhà xuất bản Đại học Quốc gia Hà Nội tập hợp các bài viết đã công bố rải rác của giáo sư, in thành một cuốn sách có nhan đề là "*Một số chứng tích về ngôn ngữ, văn tự và văn hóa*" để bạn đọc tiện theo dõi. Trong cuốn sách này, chúng tôi có bổ sung thêm một số bài của giáo sư về sự phân kì các giai đoạn lịch sử của tiếng Việt, về quá trình diễn biến hệ thống ngữ âm, về truyền thống gieo vần trong thơ chữ Hán của Việt Nam, về vai trò của các yếu tố gốc Hán, vì những bài này có thể cung cấp cho bạn đọc những cái nhìn có tính chất tổng quan.

Khi tập hợp các bài đặt vào trong cùng một cuốn sách, tác giả thấy tên gọi cũ có lúc nên thay đổi chút ít, có lúc nên viết thêm vài lời tiểu dẫn, hoặc vài câu tóm tắt. Nhưng những trường hợp ấy, để bạn đọc tiện tra cứu xuất xứ, bao giờ tên gọi cũ cũng được ghi chú ở dưới. Trong sách các bài sẽ được sắp xếp theo hai nguyên tắc : theo dòng lịch sử từ xưa đến nay hoặc - những trường hợp khó làm được như trên - theo tính chất của các vấn đề được đề cập.

Chúng tôi tin rằng cuốn sách này sẽ rất hữu ích đối với việc nghiên cứu ngôn ngữ và văn hóa Việt Nam, sẽ đáp ứng nguyện vọng của đông đảo bạn đọc trong và ngoài nước.

Xin trân trọng giới thiệu.

Hà Nội ngày 20-11-2000

GS.TS Nguyễn Thiện Giáp

TỔNG BIÊN TẬP NHÀ XUẤT BẢN ĐHQGHN